

Landelijke uilendag 2009

Beperkende factoren in reproductie van uilen door Arnold van den Burg

Een ander onderzoek door Arnold van den Burg (Stichting Bargerveen) toont de relatie aan van de mate van stikstofdepositie – in Nederland (en Benelux) zeer hoog t.o.v. een groot deel van Europa – en verminderde conditie van adult sperwers en hun broedsels. Het onderzoek vond plaats op de zandgronden van de Veluwe. Voor de aanmaak van eieren zijn tal van eiwitten uit voedsel nodig die dus niet zelf kunnen worden gemaakt. Indien er sprake is van te weinig eiwitten zal ingeteerd worden op het borstspierweefsel/been. Bijna alle vogels hebben problemen bij onvoldoende eiwitten echter de uilen beschikken over twee andere organen (blindzakken) die het mogelijk maken om uit urine toch nog de nodige eiwitten (18% 'extra') te onttrekken. Een rede waarom de plaatselijke bosuilen blijkbaar geen problemen ondervonden en de populatie gestaag kon doorgroeien. Een nadeel is echter dat uilen altijd zo veel mogelijk eieren leggen. Deze broedstrategie wijkt af van andere vogels, die stoppen met leggen als hun conditie in gevaar komt. Een uil heeft door zijn 'groot broedsel'-strategie een hoge behoefte aan eiwitten. Zijn deze beperkt aanwezig dan loopt de ouderuil zelf gevaar. Stikstofdepositie heeft uiteraard ook invloed op bossen en heideterreinen met vergrassing als gevolg, waardoor de gevolgen op termijn ook merkbaar zullen zijn door het ontbreken van prooien in het aanwezige habitat van de sperwer en bosuil. Kerkuil en steenuil zouden in dat opzicht weleens buiten schot kunnen blijven als soorten van het halfopen agrarisch landschap (erfvogel).

Het wel en wee van de *Steenuil* in Nederland, of hoe ieder antwoord weer nieuwe vragen oproept

door Ronald van Harxen

Steenuilwerkgroep Nederland heeft op 17 januari haar resultaten gepresenteerd op de Landelijke Steenuilendag. Het project 'steenuil onder de pannen' werd er geëvalueerd en de maatregelencatalogus gepresenteerd. De steenuilwerkgroep werkt nauw samen met diverse organisaties zoals SOVON Vogelonderzoek Nederland, Vogeltrekstation Heteren, Landschapsbeheer Nederland en Vogelbescherming Nederland. De huidige informatie over de steenuil wordt uit diverse projecten verkregen zoals 'het telemetrisch onderzoek in de Achterhoek' en nestkaartenproject van SOVON, de ringgegevens van het Vogeltrekstation, de webcamsbeelden uit 'beleef de lente' van Vogelbescherming Nederland, nestkastenprojecten, inventarisaties en onderhoud aan kleine landschapselementen door uilenwerkgroepen en Landschapsbeheer Nederland.

De populatie steenuilen in Nederland wordt geschat op zes tot achtduizend broedparen en dat is een vooruitgang ten opzichte van 2000, toen de populatie nog vijf- a zesduizend paren groot was. De gegevens worden verkregen van 'algemene' broedvogelinventarisaties (BMP) en speciale steenuilinventarisaties in plots (LSB – SOVON). In Brabant wordt het aantal geschat op 1000 broedparen. Uitbreiding van het aantal telgebieden de laatste jaren geeft een betrouwbaarder beeld van de werkelijke populatie in Nederland. De reproductie en overleving van de soort is echter laag waardoor van een stabiele populatie geen sprake is.

Het telemetrisch onderzoek met zenders in 2008 toonde aan dat de prooien gevonden werden binnen een straal van 300 meter om de nestplaats, vooral de schapenweide en het gazon waren favoriet. Steenuilen eten een gevarieerd menu van regenworm tot muis. Regenwormen worden vanaf dag tien in grote hoeveelheden aan de jongen gevoerd. Toch vormen muizen in termen van biomassa de belangrijkste prooi-soort. In 2009 heeft het telemetrisch onderzoek weer een vervolg gekregen en dit jaar bleken de uilen verder van de nestplaats hun voedsel te gaan zoeken. Voor steenuilen zijn boomgaarden, paarden- of schapenweide, houtwallen, gazon en overhoekjes belangrijke landschapselementen. Met behulp van een territoriumscan kan een – potentiële - nestplaats worden 'gewaardeerd' en mogelijke verbeteringen in een inrichtingsplan worden gemaakt. Op de site van STONE staat veel actuele informatie en zijn diverse publicaties te downloaden.

Rui en sekse bepaling bij de Kerkuil door Johan de Jong

Dit jaar zijn door onze werkgroep twee overleden kerkuilen gegeven aan Gerard van der Kaa (coördinator SKWG) voor onderzoek t.b.v. geslachtsbepaling.

Dit onderzoek van Johan de Jong werd op landelijke schaal uitgevoerd en de 'voorlopige' resultaten werden gepresenteerd op de Landelijke Uilendag 3 oktober jl. Man en vrouw kerkuil (sexe) kunnen aan het uiterlijk worden onderscheiden, namelijk op basis van de handpennen. Mannen hebben een minder brede zwarte bandering die ook niet door loopt over de veer. Omdat in ons land beide ondersoorten (Alba en Guttata) voorkomen moesten verschillende onderzoeken plaats vinden om

uitsluitel te geven. Van de Tyto Alba Alba - een lichte ondersoort - hebben de mannetjes geen 'parels' of zwarte stippen op de borst en zijn 'lichter', maar dat was reeds bekend . Om te onderzoeken of de sexe bepaald kan worden aan de hand van uiterlijke kenmerken zijn een flink aantal lichaamsdelen van de uilen opgemeten. Aan de hand van de snavelafmetingen konden geen uitsluitende kenmerken op basis van geslacht worden gegeven. De vrouw is vaak groter maar daarin waren toch overeenkomsten met snavels van mannen. Met betrekking tot de nagels kan alleen gezegd worden dat een verbreding altijd wel 'oudere' vogels duidt. Na opmeting van de zwarte bandering blijkt nu dat met name de handpen verschillend is tussen man en het vrouw. De breedte van de band op de handpen is bij de vrouw namelijk meer 8 mm (gemiddeld 10 mm) en bij de man minder dan 7 mm (gemiddeld 5 mm). Na opmeting van de band op de armpen bleek dit verschil veel kleiner te zijn.

Leeftijdsverhouding van *Ransuilen* op diverse slaappleaatsen door Bert Jan Bol

In 'Handbuch der Vögel Mitteleuropas - band 9' staat beschreven dat slaappleaatsen van ransuilen 'waarschijnlijk' bevolkt worden door vooral jonge vogels. Dit gegeven vormde de aanleiding voor een onderzoek op slaappleaatsen. Het werkgebied van Bert Jan Bol is gelegen in Haarlemmermeer e.o. Veel ransuilen zijn door hem, behalve voorzien van een ring ook met een vleugelmerk zodat herkenning op afstand mogelijk wordt. De uilen overwinteren in groepen op slaappleaatsen. In de zomer worden slaappleaatsen bezet door vooral 'ongepaarde' uilen. De slaappleaats zal in de winterperiode met vooral jonge vogels uitgroeien tot een grotere groep van mogelijk tientallen vogels. De verhoudingen tussen jonge en oudere vogels op slaappleaatsen is in de zomer 35% versus 65%. In de winter wordt dat 75% jonge vogels versus 25% oudere vogels. De leeftijdsbepaling geschiet op basis van het ruipatroon van vleugel, ook deze uilen ruien handpen 6 (2KJ) als eerste. Soms kan een oudere uil ook herkent worden aan de oorpluimen, deze zijn dan meestal doorschijnend omdat ze nog maar bestaan uit enkele veertjes. De omvang van de groepen uilen op slaappleaatsen is mede afhankelijk van de voedselsituatie, in 'muizenarme jaren' zijn er weinig jonge vogels. De muizenstand is dit najaar overigens weer aan het aantrekken.

Inleiding boek "*The Little Owl*" door Dries van Nieuwenhuysse Boekbespreking

De ruigpootuil broedt weer in Drenthe door Pauline Arends

Een primeur want de ruigpootuil broedde weer in Drenthe, pas na het broedseizoen werd dit bekend gemaakt om mogelijke verstoring te voorkomen. Pauline Arends is als boswachter werkzaam bij SBB in de bossen van Schoonloo. Vorig jaar broedde hier sinds dertig jaar weer een paartje ruigpootuilen. In het voorjaar werd een uitgebreide inventarisatie naar de ruigpootuil opgezet en dit resulteerde in verschillende territoria, echter 'maar' twee paren gingen dit jaar over tot broeden. De overige vogels bleken solitaire mannen te zijn die ook relatief lang doorzongen in het seizoen. In juni werd door Willem van Maanen (WRN) het nest bezocht en - in dezelfde boomholte als vorig jaar - broedde weer ruigpootuilen. Dit nest mislukte uiteindelijk doordat de vier jongen werden gepredeerd. In Gieten werd een tweede nest gevonden, in dit nest was het vuil en nat. Het enige jong zat er tot aan zijn nek toe in. Het nest en het jong werden opgefrist om het broedsel nog enige kans van overleven te geven. Uiteindelijk is dit jong succesvol uitgevlogen.

GPS-onderzoek aan de *Oehoe* door Gejo Wassink

In mei 2009 werd de Stichting Oehoewerkgroep Nederland (OWN) opgericht en ondersteund door Vogelbescherming Nederland. Initiatiefnemer en onderzoeker is Gejo Wassink. In Nederland broeden Oehoes in Zuid-Limburg en de Achterhoek, echter waarnemingen van de soort komen in meerdere delen van het land voor. De Oehoes broeden in de nabijheid van zand- en steengroeves. In het habitat van deze soort komt behalve het agrarisch land ook 'zware' industrie voor. Dit jaar werden twee jonge Oehoes uitgerust met zenders van 15 gram. De zenders leveren o.a. informatie over de zoektocht van jonge vogels naar 'nieuwe' broedlocaties. De Achterhoekse uil vloog zich kort na het uitvliegen dood tegen een afrastering waarschijnlijk in de jacht naar een prooi. De Limburgse Oehoe doet het goed en belandde nog even in het dorp van Jo Erkens, de onlangs overleden natuurfilmer en ringer van de uil!

De uitgevlogen Limburgse uil legde in het grensgebied met Duitsland vele kilometers per dag af, en keerde soms terug naar de oorspronkelijk broedplaats. In Duitsland (Eifel- Ruhrgebied) bevindt zich een stabiele populatie die zich in Nederland kan gaan uitbreiden.

Dwerguil en Sneeuwuil te gast in Nederland door Johan de Jong

Over twee bijzondere soorten in Nederland, de waarnemingen in de laatste jaren en alle perikelen omtrent de toeloop van 'te enthousiaste' vogelaars en fotografen.

Kerkuil en wetenschap in België door Ludo Smets

De rui van de kerkuil vindt plaats in enkele jaren na de geboorte. In het tweede kalenderjaar begint de rui bij handpen 6. In het derde kalenderjaar missen ze 'meerdere' pennen en in het vierde jaar worden slechts nog een enkele/laatste pennen geruid. Ook na de volledige rui (na het vierde jaar) blijft de veertekening identiek aan het eerste jaar!

Gebleken is dat kerkuilen de rui afhankelijk van hun conditie kunnen uitstellen. Verder kan de rui symmetrisch en asymmetrisch verlopen.

In Vlaanderen vind een vergelijkbaar onderzoek plaats naar geslachtsbepaling bij kerkuilen maar de resultaten van het onderzoek werden niet gepresenteerd.

Op termijn zal een handleiding van Kerkuilenwerkgroep Vlaanderen verschijnen over zowel de leeftijds- als geslachtsbepaling op basis van het verenkleed en het rui patroon. Deze handleiding is bedoeld voor ringers en controleurs van kerkuilen. Bij pullen is het al mogelijk om op basis van biometrische gegevens de leeftijd te bepalen, de vleugellengte is de maatvoering voor de leeftijdsbepaling tot een leeftijd van hooguit acht weken.

Het gewicht van de pul zegt iets over de conditie. Een vogel in slechte conditie is mager en teert ook in op de borstspier, eiwitten worden onttrokken aan het weefsel en het borstbeen wordt duidelijk voelbaar.

In Vlaanderen worden een 'onbekend' aantal kerkuilen in gevangenschap gehouden, de vogels worden gekweekt. Deze kweekvogels worden bij ons ook op sites als 'Marktplaats' aangeboden. Deze kerkuilen zijn voorzien van een gesloten pootring. Een aantal van hen ontsnapt en wordt soms als verkeersslachtoffer langs de weg gevonden. Sommige van hen worden echter ook bij nestplaatsen als broedvogel aangetroffen. DNA-onderzoek naar deze uilen moet uitwijzen of er sprake is van een genetische variatie en de mogelijke gevolgen ervan voor een 'natuurlijke' populatie.

De handel met vogels roept veel vragen op en de Vlaamse en Nederlandse Vogelbescherming maken zich sterk om illegale praktijken aan te pakken en de handel in te dammen. Voor vragen, misstanden of melding omtrent deze handel met vogels kan men zich o.a. wenden tot bovengenoemde organisaties of AID.

Veldmuiscyclus in Nederland. Is er sprake van cycli en kunnen plagen voorspeld worden? Door Jasja Dekker (zoogdiervereniging VZZ)

In de vorige eeuw deden zich nog regelmatig muizenplagen voor in diverse delen van het land. Landbouworganisaties maakten hier melding van, maar pas in 2004 deed zich in Friesland weer een muizenplaag voor. Vooral op terreinen die braak lagen ontstond een hoge bezetting van veldmuizen. Vroeger gebeurde dit vaker dan nu en e.e.a. zou te maken kunnen hebben met een veranderende wijze van produceren bij boeren (intensivering). De muizenplagen dienden zich in een cyclus van drie of vier jaren aan.

Het broedsucces van kerkuilen loopt min of meer synchroon met de muizenstand en deze cyclus, echter echte veldmuizenplagen komen nog zelden voor. Toch spreekt men nu nog van goede en slechte jaren duidend om het aanbod aan muizen gerelateerd aan het aantal geslaagde broedsels. Plaatselijk zijn er verschillen; zo komen er bijvoorbeeld op de noordelijke zandgronden relatief meer veldmuizen voor dan in het zuiden.

Onze werkgroep verzamelt sinds 2006 braakballen voor onderzoek door de zoogdiervereniging VZZ. Uit de onderzoek komt naar voren dat het stapelvoedsel in onze regio de Kempen bestaat uit huisspitsmuis, bosmuis, veldmuis en bosspitsmuis.

Het aandeel veldmuis was in 2006 (daljaar) 'slechts' 20%, in 2007 (topjaar) 34% en in 2008 38%. De braakballen van 2009 – wederom een daljaar - moeten nog worden onderzocht en de vraag is hoe de verhoudingen zullen zijn. Behalve veldmuizen vertonen bosmuizen een vergelijkbare cyclus afhankelijk van een goed mastjaar, 'veel boomvruchten meer jongen'.

Winterroesten van de *Ransuil* in Friesland door Harry Wijnandts

De resultaten van een twee jaar geleden gestart onderzoek naar slaappleatsen van ransuilen in Friesland. Een omvangrijke populatie met diverse slaappleatsen die vooral voor in steden en dorpen voorkomen. Het aantal ransuilen in Friesland bleek bij deze telling veel groter te zijn dan zoals vermeld in de Atlas van de Nederlandse broedvogels (SOVON, 2000). Voor het project werden kinderen enthousiast gemaakt om aan de tellingen mee te doen. Soms werd een slaappleats verlaten of groeide op een andere slaappleats het aantal. Om de aantallen op een slaappleats goed te kunnen tellen is het tellen bij het 'uitvliegen' in de schemering een goede methode. Veel uilen zitten overdag roerloos langs de stam van een boom in bijvoorbeeld een conifeer, ze vallen dan nauwelijks op. In de schemering vliegen de ransuilen uit op zoek naar prooien.

Belevenissen van een Steenuilenfamilie in Drenthe door André Eijkenaar

Diapresentatie van o.a. steenuilen gefotografeerd vanuit een schuilhut nabij de nestplaats.

De nestplaats was een natuurlijke holte in een fruitboom. Prachtige foto's!

Afsluiting, proost!

STONE bestond in september van dit jaar 12,5 jaar en dat werd gevierd door de bezoekers van de landelijke dag te trakteren op een speciaal biertje 'Steenuilke'. Onze zuiderburen hebben een traditie van streekeigen bieren brouwen, brouwerij De Rijck in Herzele in België brouwt dit bier met steun van de Europese Unie. Het bier en alles wat er rondhangt, brengt de bescherming van de bedreigde steenuil onder de aandacht. Het is de eerste keer dat het 'Regionaal Landschap' een streekproduct inzet als middel om de streek op landschappelijk, toeristisch en cultureel op te waarderen.

Mark Sloendregt